

שמיטה בזמן הזה: מדאורייתא או מדרבנן?

יחידה א: הקשר בין השמיטה ליובל, ובינם לבין האחזותנו בארץ

השאלה אם השמיטה נוהגת בזמננו מדאורייתא או מדרבנן, היא שאלה משמעותית ביותר, ותהיה לה השפעה כמעט על נושא שנלמד במשך השנה. בין היתר, תהיה לכך משמעות במקרים של ספקות, או במחלוקות הלכתיות, כי ב'ספק דאורייתא' יש להחמיר, בעוד שב'ספק דרבנן' ניתן להקל.

ביחידה זו נלמד, שיתכן שיש קשר בין מצוות היובל למצוות השמיטה, ואם היובל אינו נוהג, גם השמיטה אינה נוהגת מן התורה. יש לדון גם בשאלה נוספת: במה תלויה חובת מצוות היובל נדון תחילה בשאלה האם מצוות היובל נוהגת בזמן הזה מן התורה, ואח"כ נעבור למצוות השמיטה.

ומי מנו - האם מנו ישראל שבזמן עזרא את שנות השמיטה והיובל? השתא משגלו... עזרא דכתיב ביה - הרי לא מנו את שנות היובל כבר מזמן שחלק מהשבטים יצאו לגלות, וכל שכן בזמן עזרא, שרק חלק קטן מהגולים חזר לארץ. מנו יובלות לקדש שמיטין - מצוות היובל לא נהגו בפועל: לא שחררו עבדים, ולא החזירו קרקעות לבעליהן. אבל ספרו את השנה כשנת יובל, ורק אחריה התחילה השנה הראשונה לשמיטה. אילו לא היו מונים את שנת היובל, היו שנות השמיטה משתבשות (ההסבר לפי רש"י).

האם בזמן בית שני היה חיוב לשמור את מצוות השמיטה והיובל מן מהתורה?

1. תלמוד בבלי מסכת ערכין דף לב עמוד ב

ומי מנו שמיטין ויובלות {בזמן עזרא}? השתא משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות, עזרא דכתיב ביה: 'כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים ושש מאות וששים' הוה מני? דתניא: משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות. שנאמר: 'וקראתם דרור בארץ לכל יושביה', בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן. יכול היו עליה והן מעורבין, שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין, יהא יובל נוהג? תלמוד לומר: 'לכל יושביה', בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין? {תשובה:} א"ר נחמן בר יצחק: מנו יובלות לקדש שמיטין.

❖ מהו הטעם בגמרא שהיובל אינו נוהג בזמן עזרא והיום?

❖ נסו להסביר את דברי הגמרא 'בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן'. מה הכוונה ש'מקצתן גלו', מהו היקף האנשים שגלו? העזרו במקורות הבאים.

2. תוספות מסכת גיטין דף לו עמוד א ד"ה בזמן שאתה משמט

ואומר רבינו תם דבבית שני נהג יובל... והא דאמר בסוף ערכין: 'מנו יובלות לקדש שמיטין', דמשמע דיובל לא נהג. היינו למאי דסלקא דעתך התם מעיקרא, דלא חזרו עשרת השבטים שגלו, ולא היו בגלות בבל אלא שני שבטים, וכשעלו בבית שני לא היו כל יושביה עליה. אבל במסקנא דאמרינן דירמיהו החזירן ויאשיהו מלך עליהן, נמצאו דהיו שם מ"ב שבטים, ואף על גב שלא עלו כולם חשיב כל יושביה.

❖ כיצד מפרש רבינו תם את דברי הגמרא 'בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן'?

3. חידושי הרמב"ן מסכת גיטין דף לו עמוד א

ואינו מחוור לי {דברי רבינו תם}:

א. שלפי דעתי אפילו למאן דאמר עשרת השבטים ירמיהו החזירן, לא גלו לבבל מעולם אלא חזרו למקומם הראשון...

ב. והתימה הגדול שמתמיהנו הרב ז"ל בדבריו שהרי המקראות מוכיחים... שכל החוזרים משבט יהודה ובנימין היו.

ג. ועוד: שהרי הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, ונתישבו במקצתה של ארץ ישראל במה שרצו ולא נתחלקו השבטים ואמרינן התם בערכין: 'היו עליה אבל היו מעורבין, שבט יהודה בבנימין,

היינו למאי... בשלב זה סברה הגמ' שעשרת השבטים לא חזרו לארץ, ולכן הניחה שהיובל לא נהג מדאורייתא בימי בית שני. אבל לפי המסקנה, עשרת השבטים חזרו לארץ עוד בימי בית ראשון, גלו לבבל בחורבן הבית, וחזרו לארץ עם עזרא. לכן היובל כן נהג מדאורייתא בבית שני.

חזרו למקומן הראשון - אף על פי שירמיהו החזיר את עשרת השבטים לארץ, לאחר חורבן הבית הם לא גלו לבבל, אלא חזרו לאותם המקומות שאליהן הוגלו על ידי מלך אשור. הרבה כרכים כבשום - הרבה ערים (חלקים גדולים של ארץ ישראל) היו תחת שלטון עם ישראל בימי בית ראשון, ולא בימי בית שני.

ושבט בנימין ביהודה, יכול היא היובל נוהג? תלמוד לומר: 'לכל יושביה' - בזמן שיושביה כתקן ולא בזמן שהן מעורבבין...

אלא אינו נקרא 'כל יושביה עליה' ולא 'בבאכם' עד דאיכא רוב כל שבט ושבט... וכי תעלה על דעת הרב ז"ל שאם עלו שנים או שלשה מכל שבט ושבט היא יובל נוהג להם? ואפשר שכל דיני יובל נוהגין כן מדבריהם {בזמן בית המקדש השני}... וסעד נמצא לזה בספר יוסף בן גוריון הכהן שאמר שנתקדש היובל בימי אחד ממלכי החשמונאים...

והא דאמרינן התם בערכין 'מנו יובלות לקדש שמיטין' {משפט זה יבואר במקור 5 והלאה} - מדאורייתא קאמר, שנהגו השמיטין, וכרבנן דפליגי עליה דרבי...

❖ מהן הוכחות הרמב"ן שבבית שני לא נהג יובל מהתורה?

❖ האם לדעתו נהג היובל מדרבנן? כיצד הוא מוכיח זאת?

❖ כיצד הרמב"ן מסביר את דברי הגמרא 'בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן'?

4. חתם סופר מסכת גיטין דף לו עמוד א ד"ה בזמן שאתה

ומה שנראה לעניות דעתי, בודאי ירמיהו לא החזיר אלא מעט מכל שבט, כדי שימלוך יאשיהו על י"ב שבטים ואותן שהחזיר גלו לבבל וחזרו עם עזרא. אך זה תלוי בפלוגתא...: לר' עקיבא, אותן שבחלח וחבר אין עתידין לחזור לעולם. ונמצא, לא נשאר מהם אלא אותן שהחזיר ירמיהו ועלו בימי עזרא, והוה כל יושביה. אבל אגן קיימא לן כר' אליעזר התם, שעתידין לחזור במהרה בימינו, נמצא אותן מעט שהחזיר ירמיהו ושעלו בימי עזרא, לא מיקרי כל יושביה. וסוגיה דערכין כר' עקיבא דלא כהלכתא.

❖ לפי החתם סופר, השאלה אם בבית שני היו 'כל יושביה עליה', תלויה במחלוקת ר' עקיבא ור' אליעזר, האם עשרת השבטים עתידיים לחזור מגלותם. הסבירו!

❖ עיון נוסף: עיינו ברמב"ם בפירושו לפרק חלק, האם לדעתו יש נפקא מינה ממחלוקת ר' עקיבא ור' אליעזר? מה ניתן להסיק מזה לגבי החתם סופר?

אותן שבחלח וחבר - יהודי עשרת השבטים שגלו לחלח וחברו שהיו ערים מרוחקות באימפריה האשורית.

האם נוהגת שמיטה בזמן שאין יובל?

לאחר שבררנו לעצמנו במה תלויה מצוות היובל, נעבור לדיון השני, האם מצוות השמיטה תלויה במצוות היובל.

5. ספרא (תורת כהנים) בהר פרשה ב

...חכמים אומרים: שביעית נוהגת אף על פי שאין יובל, והיובל אינו נוהג אלא אם כן יש עמו שביעית.

❖ מה היא דעת חכמים לגבי שמיטה בזמן שאין יובל?

6. תלמוד ירושלמי גיטין פרק ד הלכה ג

רבי אומר שני שמיטין: שמיטה ויובל. בשעה שהיובל נוהג, השמיטה נוהגת מדברי תורה. פסקו היובלות, נוהגת שמיטה מדבריהן.

❖ מה היא דעת רבי לגבי שמיטה בזמן שהיובל אינו נוהג?

נוהגת שמיטה מדבריהן - חיוב השמיטה אינו מן התורה אלא מדרבנן.

7. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף לו עמוד א

הלל התקין פרוזבול... ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית, והתקין הלל דלא משמטא? אמר אבוי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא. דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים.

פרוזבול - שטר שמונע שמיטת כספים. ומי איכא מידי... - וכי יכול היה הלל לעקור מצווה מן התורה להשמיט החובות?

- ❖ הלל הזקן תיקן תקנה שכמעט ומבטלת את דין שמיטת כספים. אבוי מסביר שלהלל היתה הסמכות לתקן תקנה זו, משום ששמיטת כספים בזמן הזה אינה אלא מדרבנן. מתי חי הלל? האם בזמנו נהג היובל?
- ❖ האם ניתן ללמוד מהגמרא מהו תוקף שמיטת קרקע בזמן הזה? עיינו בדברי רש"י המובאים להלן.

8. רש"י מסכת גיטין דף לו עמוד א ד"ה בשביעית בזמן הזה

ואף על גב דהלל בבית שני הוה, סבירא ליה לאבוי דבבית שני הואיל ולא היה יובל נוהג לא נהגו שמיטין מדאורייתא... שכתב במסכת גיטין בירושלמי: מנין שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שיובל נוהג? שנאמר: 'וזה דבר השמיטה שמוטי' - אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית. אבל בתורת כהנים ראיתי, דשביעית נוהג בזמן שאין יובל נוהג. ואומר אני שהוא מחלוקת.

- ❖ לפי רש"י, מהי הנחת היסוד של אבוי, שממנה הסיק ששמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן?
- ❖ מהי שיטת הירושלמי בשאלה אם שמיטה בזמן הזה מדאורייתא? מי חולק על על הירושלמי? מהי דעת אבוי בגמרא (מקור 7)?
- ❖ הרחבה: לעיל ראינו שלדעת רבינו תם בימי בית שני נהג היובל מדאורייתא, וגם השמיטה. לכאורה קשה עליו מדברי אבוי, ממנו עולה שכבר בזמן הלל הזקן לא נהגה השמיטה מדאורייתא. בדברי התוספות (המשך המקור), הם מיישבים את הקושי.

9. תוספות מסכת ערכין דף לב עמוד ב

מיהו יש ליישב ההיא דתורת כהנים (מקור 5) אפילו כרבי. והא דתני: 'שביעית אף על פי שאין יובל, יש לפרשה: אף על פי שלא נהגו יובל, והניחו בחטאם. וכדתני בפרק קמא דראש השנה (דף ט ע"ב): 'יובל היא' - אף על פי שלא שמטו, ואף על פי שלא תקעו. יכול אף על פי שלא שלחו? ת"ל 'היא', דברי ר' יהודה...

- ❖ בניגוד לרש"י, לדעת תוספות אין מחלוקת בין חכמים בספרא לרבי בירושלמי. כיצד הם מיישבים את המקורות?
- ❖ הצעה: נסו לנסח את העקרונות ההלכתיים של שיטת תוספות באופן של פסק הלכה, כמו בשולחן ערוך.

והניחו בחטאם - חטאו ולא קיימו את מצוות היובל: לא שחררו את העבדים ולא החזירו את הקרקעות לבעליהם הקודמים. לא שמטו - לא החזירו הקרקעות לבעלים הראשונים. שלא תקעו - בשופר ביום הכיפורים של שנת היובל. שלא שלחו - לא שחררו עבדים בשנת היובל.

יחידה ב: תוקף השמיטה בימינו

ביחידה א למדנו כי לפי רש"י ותוספות, השמיטה נוהגת בזמן הזה רק מדרבנן, ולא מדאורייתא, כי התנאי לחיוב בשמירת השמיטה מתורה הוא רק כשכל שבטי ישראל שרויים על אדמתם, כל אחד בנחלתו. ביחידה זו נלמד ארבע שיטות ראשונים אחרות:

- (א) יש הסוברים שאף בזמן הזה שמיטה מדאורייתא;
- (ב) יש הסוברים שחייבים בשמיטה בזמן הזה 'מדברי קבלה', כלומר מצוות נביאים;
- (ג) יש הסוברים ששמיטה מדרבנן ככל שאר המצוות התלויות בארץ;
- (ד) ויש הסוברים שאין כלל מצוות שמיטה היום - אפילו לא מדרבנן.

הסוברים ששמיטה דאורייתא

10. ספר העיטור אות פ - פרוזבול

ומסתמא דאיכא למימר דאורייתא כרבנן:

- (א) מדגרסינן בהניזקין (גיטין נג ע"ב) "הנוטע בשבת בשוגג יעקר", וכו' ואמרינן עלה מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא (נוטע בשמיטה) מאי שנא בשבת, ומאי שנא שביעית?
- (ב) גרסינן במשקין: 'יכול ילקה על תוספת שביעית?' שמע מינה דכולהו סבירא להו דאורייתא.
- (ג) וקיימא לן הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו.

- ❖ מהן הראיות שמביא בעל העיטור לכך ששמיטה דאורייתא?
- ❖ עיון נוסף: עיינו במבוא לשבת הארץ אות ד (עמוד 94 בהוצאת מכון התורה והארץ) כיצד הוא דוחה את ראיית העיטור?
- ❖ עיון נוסף: עיינו באור זרוע, הלכות ערלה חדש ושביעית סימן שלב. האם ניתן לדקדק מדבריו מה דעתו בשאלה אם שמיטה נוהגת בזמן הזה מדאורייתא או מדרבנן?

הדעה שחיוב השמיטה בימינו הוא מ'דברי קבלה' (חיוב שמקורו בנביא)

11. שו"ת בית הלוי חלק ג סימן א

חיובו עתה בזמן הזה מכוחו של התקנה שתיקנו עולי גולה אז בימי עזרה וקיבלו עליהם לשמור שמיטה, אף על גב דאין יובל. אם כן לא נקרא שמיטה דרבנן, רק הוא דברי קבלה דתקנות עזרא... וכמו שכתוב שם (נחמיה י):

וּבְכֹל זֹאת אֲנַחְנוּ כְּרִיתִים אֲמָנָה וְכִתְבִים וְעַל הַחֲתוּם שְׁרִינוּ לְוִינוּ כְּהִינוּ... וּבָאִים בְּאֶלֶה וּבְשָׁבוּעָה... וְנִטְשׁ אֶת הַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִית וּמָשָׂא כָל יָד,

הרי דכל עולי הגולה קיבלו עליהם באלה ובשבועה לשמור שמיטה... ובודאי דיש לו דין כל חומר איסורא דאורייתא. כדן דברי קבלה, וכדן שבועת ציבור על דורות ואין מקום להקל בזמן הזה יותר מבזמן הבית.

- ❖ בית הלוי טוען שחייבים בשמיטה מ'דברי קבלה' - דברי נביאים, ולדעתו ניתן תוקף מחודש למצוות השמיטה בימי עזרא ונחמיה. מהו המקור לכך לדעתו? כדאי לעיין גם בפסוקים עצמם (נחמיה פרקים ט-י):
- ❖ עיון נוסף: עיינו בירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ו הלכה א, בקטע 'אמר ר' אלעזר מאליהן' ועד 'מאליהן קיבלו עליהן', האם ניתן להביא משם חיזוק לשיטת בית הלוי?

12. הרב קוק - שבת הארץ מבוא אות ח

הגאון בעל בית הלוי ז"ל בא לחדש... שכבר קבלו עליהם בימי עזרא אלה ושבועה... אכן דבריו אלה מפליאים מאד, ויש עליהם כמה תשובות:

כרבנן - יש לפסוק כחכמים שבספרא, ולא כרבי שבירושלמי.
מדגרסינן... - הגמרא הקשתה מדוע דינו של הנוטע בשבת חמור מדינו של הנוטע בשמיטה, והלא זה וזה אסורים מדאורייתא?
משקין - שם פרק במסכת מועד קטן.
יכול ילקה - הגמרא שואלת מנין שאין עונש מלקות על מי שעובד לפני שנת השמיטה, בזמן תוספת שביעית. משמע שעל השמיטה עצמה לוקים, ואין מלקות אלא על איסור מדאורייתא.
הלכה כרבנן... - במקום שיחיד חולק על רבי, הלכה כרבי, אבל כשרבים חולקים עליו - הלכה כרבים.

א. אם נאמר שיש לחוש בחיוב שביעית מצד השבועה הזאת שמימי עזרא, הלא תקשה טובא בגמרא בגיטין (לו ע"א)... 'בשביעית בזמן הזה דרבנן'... הלא קיים עדיין כח השבועה ההיא...
ב. למה להם לקשר כל כך את הדורות הבאים יותר מכחה של האלה והשבועה? ואם יראו כולם שיש צורך בהיתר הלא בודאי יהיה ראוי להתיר, ומה אכפת להם שיתירו אז?
ג. הרי כתוב שם בקרא { בפסוקים } לשון שבועה, ושבועה אינה חלה כלל על הדורות הבאים...
ד. בלאו הכי נראה ששבועה זו כולה אינה שייכת רק לזמן בית המקדש, כיון שכתובים בה עניני בית המקדש ונסתימה בזה: "ולא נעזב את בית אלוקינו".
ה. עיקר השבועה היתה לשמור את מצות ה'... לכן יש לומר שאין שבועה חלה לקיים את המצות, ולא הוי אלא לזרוזי נפשיהו...

13. חזון איש שביעית סימן יח סעיף ד

כתב בספר... בית הלוי דשביעית בזמן הזה דאוריתא משום שבועת הנשיאים כדכתיב נחמיה י'... וניכרים הדברים שהיה לחיזוק השעה בדבר שהיו נכשלים... ואף אותן שנשבעו לא באו להוסיף שלא יתירו במקום שאפשר להקל בדרבנן, אלא נשבעו לשמור כפי תקנת חכמים, ומה שרואים חכמים להתיר במקום פסידא או תיקון העולם, אינו בכלל השבועה.

❖ הרב קוק והחזון איש דוחים את בית הלוי: אילו דחיות הן מראיה ממקורות, ואילו מסברה?

בגלל שאין קדושה בארץ לעניין כל המצוות התלויות בה - גם שמיטה מדרבנן

עד כה, הדיון שלנו עסק בתוקף מצוות השמיטה היום. אך בהקשר הכללי, אפשר לשאול גם על מצוות אחרות, האם הן תקפות היום או לא. למשל, האם חייבים היום להפריש תרומות ומעשרות מהיבולים מן התורה? שאלה זו תהיה תלויה בהכרעה בשאלה אם קדושת הארץ בטלה בגלל הגלות, בלשון חז"ל 'קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא', או שהארץ נשארה בקדושתה למרות שניה עזבו אותה ויצאו לגלות, בלשון חז"ל 'קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא'.

14. תלמוד ירושלמי מסכת גיטין פרק ד הלכה ג

אמר רב הונא: קשיתא קומי רב יעקב בר אחא: כמאן דאמר מעשרות מן דבריהן, ברם כמאן דאמר מעשרות מן התורה, והילל מתקין על דבר תורה?
אמר רבי יוסי: וכי משעה שגלו לבבל כלום נפטרו אלא ממצות התלויות בארץ, והשמט כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ! חזר רבי יוסי ואמר: 'זה דבר השמיטה שמוט' - בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבר תורה - השמט כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ דבר תורה; בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבריהן - השמט כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ מדבריהן.
תמן אמרין, אפילו כמאן דאמר מעשרות דבר תורה, מודה בשמיטה שהיא מדבריהן, דתני 'זוה דבר השמיטה שמוט' רבי אומר שני שמיטין הללו שמיטין ויובל, בשעה שהיובל נוהג - שמיטה נוהגת דבר תורה, פסקו היובילות שמיטה נוהגת מדבריהן.

❖ בדברי הירושלמי שני הסברים לכך ששמיטה נוהגת בימינו רק מדרבנן. מהם?

15. ספר התרומה (רבי ברוך מגרמייזא) הלכות ארץ ישראל

הלכה דקדושת הארץ לא קדשה עתה לעניין תרומות ומעשרות... ולא תימא מכל מקום הלכה קדושת עזרא לתרומה ומעשר קיימת לעולם אף בזמן הזה... אלא בזמן הזה בטלה, ואין חייב מן התורה להפריש תרומה ומעשר... והטעם זה נוכל לומר דשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי אפילו מדרבנן...

❖ כאיזה הסבר בירושלמי נקט ספר התרומה?

קשיתא... - ר' יעקב הקשה: כיצד התקין הלל הזקן פרוזבול, ועקר את דין שמיטת כספים? ניחא אם נאמר שחיוב הפרשת המעשרות בימנו הוא רק מדרבנן, מובן שגם שמיטת כספים מדרבנן, ואפשר לבטלה. אך אם חיוב הפרשת המעשרות הוא מדאורייתא, איך עקר את שמיטת כספים? כלום נפטרו... - ר' יוסי הקשה על ר' יעקב: אפילו אם מעשרות מדרבנן, עדיין שמיטת כספים צריכה להיות מדאורייתא, כי היא מצוות הגוף, ואינה מן המצוות התלויות בארץ! למסקנה, חוזר בו ר' יוסי, ומודה ששמיטת כספים תהיה כמו מצוות התלויות בארץ, כי היא תלויה בשמיטת קרקעות.

❖ עיינו ביחידה א, מי מהראשונים נוקט כהסבר השני בירושלמי?

בגלל שאין ב"ד שיספור את השנים - שמיטה מדרבנן או אפילו אינה נוהגת כלל

16. תשובת ר' זרחיה הלוי - בעל המאור, מובאת בספר התרומות שער מה (אות ד)

גם ה"ר זרחיה בתשובתו פסק שאינו נוהג עכשיו.... שהדבר ידוע שבימי רבותינו חכמי המשנה והתלמוד היו בתי דינים גדולים קבועים בארץ שהיו מקדשין את החדש, ואפשר כמו כן שהיו מקדשין את השנה זכר ליובל, עכשיו שאין בית דין יכול לקדש שנה ולא חודש בידוע שבטלו היובלות בטלה גמורה ובטלו אף השמיטות עמהם, לדברי רבי, לפי ששתיהן מצות קשורות ותלויות זו בזו... עוד יש לנו לומר: אפילו לדברי חכמים, השמיטים צריכין קדוש בית דין, כדכתיב "וספרת לך", ודרשו חכמים בספרא: 'ספירה בבית דין, והתם בערכין אמרינן מנו יובלות לקדש שמיטין, למדנו שאף שמיטין צריכות קדוש בית דין, כשם שהיובל צריך קדוש בית דין, כדכתיב: 'וקדשתם את שנת החמשים שנה'... וכן מצינו ששוותה קדושת שביעית לקדושת יובל ולמדות הן זה מזה...

❖ מהי הסיבה שבגללה לדעת ר' זרחיה הלוי לא חייבים בשמיטה?

❖ דקדקו בדבריו: האם השמיטה אינה נוהגת כלל, או שהיא נוהגת מדרבנן?

❖ מה ההבדל בין שני הנימוקים שהוא מציין (שהדבר ידוע... עוד יש לנו לומר...)?

17. הרב קוק - שבת הארץ מבוא אות ז

לדעתם... כשאין מנין של יובלות כדי להעמיד שמיטה במקומה, אז [השמיטה] אינה נוהגת גם מדרבנן, ולזה המנין סבירא להו שצריך בית דין הגדול... אין המנין שייך דוקא ללשכת הגזית אלא לבית דין סמוך ומומחה לכל ישראל, וזה היה בכל זמן הנשיאות.

❖ הרב קוק דן בשיטת ר' זרחיה הלוי. מתי לדעתו נפסקה ספירת השנים?

18. חידושי הרמב"ן מסכת גיטין דף לו עמוד א

ויש אומרים... כיון שבטל היובל בטול גמור ואינו נוהג אפילו מדבריהם אף השמיטה אינה נוהגת כלל ואפילו מדבריהם לא בעבודת קרקע ולא בהשמטת כספים, וזו היא דעת הראב"ד ז"ל. ואין זה מחוור. ועוד שאמרו בירושלמי: 'לדברי רבי פסקו היובלות, שמיטה נוהגת מדבריהם'. ולא אמרו: 'בשעה שהיובל נוהג מדבריהם, שמיטה נוהגת מדבריהם'.

ועוד, שמימי ר' הלל הנשיא שתקן לנו סדר מועדות וקדשן לדורות על פי מנין שאנו מונין בו, שוב לא היה בארץ ישראל בית דין ראוי לקדש, וכל שכן בימי רב אשי שכבר בטלו מומחין מארץ ישראל. אלא בזמן הזה היה, ואף על פי כן מצינו לו ולרבנן דדריה דמשמטי...

והראיה המכרעת: ששנת השמיטה מפורסמת בארץ ישראל היום ומנהג אבותיהם בידיהם להשמיט קרקע כלומר שנוהגין בה כל קדושת שביעית...

❖ הרמב"ן מביא שלוש ראיות נגד ר' זרחיה, מהן?

❖ מדוע מכנה הרמב"ן את הראייה האחרונה שהביא 'מכרעת'?

19. הרב קוק - שבת הארץ על הרמב"ם פרק ד הלכה כה

ונראה שאפילו לדבריהם [של ר' זרחיה הלוי וסיעתו] כבר קבלו אבותינו יושבי ארץ ישראל מעולם, גם אחר שכבר לא היה בית דין מקדש שנים, לחוש ולהנהיג שביעית זכר לחיוב שביעית של תורה, שתהיה נוהגת כאשר ישובו כל ישראל לארץ ישראל ויהיו כל יושביה עליה.

❖ לדעת ר' זרחיה אין חיוב שמיטה, האם בכל זאת צריך לשמור שמיטה לשיטתו? למה?

עכשיו שאין בית דין... - בית הדין היום אינו יכול לקדש את השנים ואת החודשים, כי עליהם להיות 'חכמים סמוכים', והסמיכה בטלה עם חורבן הישוב בא"י וגזרות הרומאים בסוף תקופת האמוראים. לדעת בעל המאור, כדי לחייב במצוות היובל, אפילו מדרבנן, על ב"ד של חכמים סמוכים למנות את השנים.
למדנו שאף שמיטין... - כדי לחייב במצוות השמיטה, צריך שבי"ד של חכמים סמוכים ימנה את השנים.
מצונו ששוותה... - מצוות השמיטה דומה ושווה למצוות היובל. וכשם שהיובל אינו חל אפילו מדרבנן, אם חכמים אינם מונים את השנים, כך גם השמיטה.

ללשכת הגזית... - מניית שנות השמיטה והיובל אינה צריכה להעשות בבית הדין שבבית המקדש, אלא מספיק בית דין שהדיינים בו קיבלו סמיכה מרבתיים, ושהם ממונים על כל ישראל.

ר' הלל הנשיא... - מן התורה מקדשים את החודש בעדים. גם הקביעה אם מעברים השנה ומוסיפים חודש אדר צריכה להיעשות בכל שנה, ואין מעברים משנה לחברתה. אבל ר' הלל שהיה אמורא בארץ ישראל, ראה שהישוב בא"י עומד להחרב, ולכן תיקן את לוח השנה, שבו אנו משתמשים עד היום.
מצונו לו... - מצאנו שחכמי דורו של רב אשי, שהיו הרבה אחרי ר' הלל, קיימו את מצוות השמיטה.

❖ האם דברי הרב קוק יישבו את 'הראיה המכרעת' של הרמב"ן נגד ר' זרחיה?

יחידה ג: דיון בדברי הרמב"ם

20. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כה

אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד... ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית.

21. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק י הלכות ח - ט

משגלה שבת ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות...

ובזמן שהיובל נוהג - נוהג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מן התורה.

נוסח א (נוסח כל כתבי היד):

ובזמן שאין היובל נוהג - אין נוהג עבד עברי, ולא בתי ערי חומה, ולא שדה אחוזה, ולא שדה חרמים, ואין מקבלין גר תושב, ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם, וכן השמטת כספים בכל מקום מדבריהם, כמו שביארנו.

נוסח ב (נוסח הדפוסים):

ובזמן שאין היובל נוהג - אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם, כמו שביארנו.

❖ מהי מעמדה של שמיטה בזמן שאין יובל, לדעת הרמב"ם? האם התשובה תלויה בשתי הגירסאות?

❖ שאלת חשיבה: האם לאור מקור 20 יש עדיפות לאחת הגירסאות?

22. כסף משנה (פירוש על הרמב"ם) הלכות שמיטה ויובל פרק ט הלכה א

ונראה מדברי רבינו שמפרש... [ש]שמיטת קרקע אף בזמן הזה נוהגת מן התורה:

23. כסף משנה (פירוש על הרמב"ם) הלכות שמיטה ויובל פרק י הלכה ט

ומה שכתב חוץ משביעית בארץ וכו'. לא קאי אלא לשמטת כספים דאילו שביעית בארץ אף בזמן הזה הוא מן התורה כמו שכתבתי בראש פרק ט {המקור הקודם}.

❖ איזו גירסה היתה לכסף משנה בדברי הרמב"ם בפרק י? מה הוא לומד ממנה?

24. בית יוסף יורה דעה סימן שלא

שאין שמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג, כלומר: מדאורייתא אינה נוהגת, אבל מדרבנן נהגא. וכך הם דברי הרמב"ם בהלכות שמיטה.

❖ ר' יוסף קארו חיבר גם את הספר 'בית יוסף' כפירוש על הטור, וגם את החיבור 'כסף משנה' כפירוש על הרמב"ם. האם יש התאמה בין דבריו בשני החיבורים?

25. הרב עובדיה יוסף - שו"ת יביע אומר חלק י - יורה דעה סימן לו אות ב

בספר אז נדברו חלק ד (עמוד קכב) השיג... שהכל יודעים שהבית יוסף קדם להכסף משנה {ולכן יש לפסוק כמו כסף משנה}. ולא ידע המחבר הנ"ל... שאין זה פשוט כלל... והבית יוסף עיקר משום דנחית להלכה יותר... ועוד שהכסף משנה הוא פירוש לדברי הרמב"ם ואינו לפסק הלכה, מה שאין כן השולחן ערוך שהוא לפסק הלכה... והוא הדין לגבי הבית יוסף, שהוא עיקר להלכה נגד הכסף משנה.

❖ לשיטת הרב עובדיה יוסף, כמי צריך לפסוק כשיש סתירה בין הכסף משנה לבית יוסף? מדוע?

לא קאי אלא... - דברי הרמב"ם בסוף ההלכה שהשמיטה נוהגת רק 'מדבריהם', נסובים רק על שמיטת כספים, כי שמיטת קרקעות מדאורייתא אף כשאין היובל נוהג.

רבי יוסף קארו (1488-1575) נולד בספרד. בגיל 4 גורש עם משפחתו בגירוש ספרד, והם עברו עם לטורקיה. בגיל 48 עלה לארץ ישראל והתיישב בצפת. ר' יוסף קארו כתב שלושה ספרים חשובים הנחשבים כספרי יסוד: 'כסף משנה' - פירוש על הרמב"ם, 'בית יוסף' - פירוש לפי סדר הטור. בפירוש זה הוא קיבץ את כל המקורות מיסודות ההלכה ועד ההלכה למעשה. וישולחן ערוך שבו מובאת הפסיקה הלכה למעשה. מכונה גם 'מרן המחבר'.

26. מהר"י קורקוס על רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק י הלכה ט

מהלשון הכתוב כאן בספרים שלנו, הייתי אומר דשמיטת קרקעות גם בזמן הזה נוהגת לדעת רבינו מן התורה... אלא שבספר כתיבת יד {כתב יד מדויק של הרמב"ם} מצאתי כלשון הזה: ... ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם... והרי זה מבואר שדעתו כדעת שאר הפוסקים {ששמיטה בזמן הזה דרבנן}.

❖ מדוע מהר"י קורקוס חולק על דברי הכסף משנה?

27. ערוך השולחן העתיד הלכות שמיטה טו (ה - י)

ומבואר מדברי הרמב"ם דשביעית בזמן הזה דאורייתא. וכן הוא מפורש שם בפרק ד דין כה: 'אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל לבד... ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית', עד כאן לשונו. ומדלא ביאר דבזמן הזה דרבנן כדרכו בכל מקום, מבואר דמן התורה הוא... ויש להתפלא בדברי הרמב"ם... דבפרק ט' פסק כרבי דשמיטת כספים בזמן הזה הוא מדרבנן... ואם כן איך פסק דלא כרבי בשביעית בזמן הזה?... ונראה לעניות דעתי, ברור בטעמו של הרמב"ם... דשמיטת כספים הלכתא כרבי וראייה מתקנת הפרוזבול, ובעבודת קרקע בשביעית אין הלכה כמותו, אלא כחכמים דתורת כהנים, דאמרי שביעית נוהגת אף על פי שאין יובל... וכל הפוסקים שפסקו דשביעית בזמן הזה דרבנן... זהו הכל להשמטת כספים כמבואר שם, ולא לשמיטת קרקע...

❖ לשיטתו של ערוך השולחן, מה ההבדל בין שמיטת כספים לקרקע?

❖ האם לדעתכם הדיוק שבעל ערוך השולחן מדייק בדברי הרמב"ם בפרק ד, שבזמן שאין בית מקדש נוהגת שמיטה מהתורה, נכון גם לזמננו? אם לא - מדוע? עיינו במקור הבא.

28. הרב קוק - שבת הארץ מבוא אות ה

והדבר תמוה, שהיכן מצינו שהלשון "שלא בפני הבית" יהיה משמע שלא בזמן שהיובל נוהג? ומה ענין זה לזה?... שכן הדין בשמיטה, כמו בתרומה, שאין השמיטה תלויה בקדושת בית המקדש... ולעולם דווקא אם כל יושביה עליה, וכשהיובל נוהג, שאין השמיטה תלויה אלא ביובל ולא בבית המקדש...

❖ כיצד דוחה הרב קוק את ראייתו של ערוך השולחן מלשון הרמב"ם 'שלא בפני הבית'?

29. רמב"ם הלכות מלכים פרק יא הלכה א

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה.

❖ האם מהלכה זו יש ראייה לאחד הפירושים ברמב"ם? האם עד ביאת המשיח תהיה שמיטה מהתורה?

יחידה ד: הלכה למעשה בימינו

30. טור יורה דעה הלכות תרומות ומעשרות סימן שלא

ובשביעית היא שמיטה ואסור בחרישה ובזריעה ובכל עבודת קרקע, ובארץ ישראל האידנא מדרבנן.

31. חזון איש סימן ג אות ח

ונראה דלענין שביעית בזמן הזה יש לסמוך שהוא מדרבנן שזו דעת הרמב"ם... [ובכסף משנה נדחק שם].

32. הרב קוק אגרת תקנה

גוף השמיטה בזמן הזה לא יוכל שום אדם לכחש, שסוגיין דעלמא היא שהיא מדרבנן, וכיון שעל כל פנים דעה יחידית נמצאת שהיא בטלה לגמרי בזמן הזה, שוב אין לנו יכולים למחות בידי מי שנוהג היתר... אלא שמפני חומר הענין, ביסוד קדושת הארץ, אנו צריכים לחוש להסוברים שהיא מהתורה גם בזמן הזה.

סוגיין דעלמא - כך הדעה המקובלת בהבנת הסוגיה.

❖ **האם לדעת הרב קוק צריך להחמיר בשמיטה למרות שחיובה מדרבנן? מדוע?**

33. חזון איש שביעית סימן כא אות ב

ואף אם ישוּבו ישראל על אדמתן קודם ביאת הגואל, לא ינהג יובל, דהא בעינן שיהא כל שבט על חלקו... ונראה דהיינו על חלקו שזכה בכח החלוקה, ובגורל על פי ה', והכא כיון שגלו אבדו זכותן הראשונה... וכי יבוא הגואל במהרה תהיה חלוקה חדשה... לא שייך חזרת שבטים על אדמתן קודם הגאולה, דכיון דעתידיה ארץ ישראל שתחלק חלוקה חדשה, בטלה חלוקה ראשונה, וגם אי אפשר שינהוג יובל משום דקודם חזרת נבואה אין אנו בקיאים ביחוס השבטים.

❖ **האם לדעת החזון איש יתכן שיהיו יובל ושמיטה מדאורייתא, לפני חזרת הנבואה? מדוע?**

האם בשמיטה דרבנן יש להקל בספק?

34. בית הלוי חלק ג, סימן א, אות ז

דע כי לא כל תקנות דרבנן דומים ויש בהם חילוקים: יש מהם מה שאסרו חכמים או מה שתיקנו בדבר שבעצמו של זה הדבר אין בו איסור דאורייתא, ורק משום סייג לגדר שלא יפגעו בדאורייתא וכדומה, ובהוא הוא דאמרו ספק דרבנן להקל. אמנם מה שהדבר בעצמו הוא מצוה דאורייתא והמקיימה עושה אותה מצוה ממש אשר התורה ציותה עליו, ורק מצד אחר אינו מחויב בה בזמן הזה, וכמו איסור שביעית אם נאמר דלא בטלה הקדושה גם עתה – ואם כן הרי המקיימה עושה הוא מצוה דאורייתא, דרצון התורה הקדושה דהארץ הקדושה תשבות בשביעית, ורק אין החיוב בה עתה משום דאין היובל נוהג, ורבנן תיקנו שיתחייבו בה עתה. אבל עצם העשיה בשמירת שביעית הוא מצד עצמה דאורייתא הוא חמור יותר משארי דרבנן והמקיימה שכרו גדול, ואם הפסוק אמר 'עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרת מצותי וחוקותי ותורותי', ואמרו חז"ל שקיים אברהם אבינו כל התורה עד שלא ניתנה והכתוב משבח על זה, אם כן קל וחומר השתא שכבר ניתנה התורה וכבר נתחייבו בה ושמרו שביעית, ורק לשעה נפטרו מחיובה, ולמחר יבנה בית המקדש במהרה בימינו אמן, ובודאי דלא גרע השתא מקודם מתן תורה, ובודאי רצון התורה הקדושה שישמרו אותה ישראל אף על גב דחיובא ליכא...

ובזה ניחא הא דקרי לשביעית דאורייתא ומשום הכי גם כן החמיר ר' יוחנן בספיקא דדינא...

וסברא זו שייך רק להטעם משום שאין יובל, אבל להאומרים דקדושה שניה בטלה לא שייך זה, דהרי כששומר שביעית בזמן הזה אינו עושה מצוה דאורייתא בעצם, דהמצוה דהארץ הקדושה תשבות בשביעית. ועתה אם נאמר דבטלה הקדושה - הרי הוא כעושה ולובש ציצית בלא בגד של ארבע כנפות שאין עושה מצוה דאורייתא. ולדידהו הויה שביעית בזמן הזה כשארי דברים שתיקנו רבנן משום גדר וסייג.

- ❖ מהו העקרון לדעת 'בית הלוי', שבגללו יש להחמיר בשמיטה, למרות שהיום החיוב בה הוא רק מדרבנן?
- ❖ מדוע עקרון זה תקף לענין שמיטה רק אם אומרים שקדושה שניה לא בטלה?
- ❖ איך מיישב ה'בית הלוי' את ראיית העיטור ששביעית בזמן הזה מהתורה המובאת במקור 10?

35. הרב קוק, שבת הארץ מבוא ז (תשובה לדברי הבית הלוי)

מה שהגאון בית הלוי מצדד לומר... אין זו סברא ברורה... דממה נפשך: אם ניזיל בתר כללות קדושת הארץ, הרי הדבר ברור... שלעולם עומדת היא ארץ ישראל בקדושתה הכללית, אפילו אם המצות מופקעות ממנה. כמו שהיתה עומדת בקדושתה מעולם ובימי האבות, אף על פי שלא נתחייבה עדיין במצוות התלויות בארץ...
ואם נאמר בכל מצוה, שביטולה מן התורה בא על ידי ביטול קדושת הארץ, שכשהיא נוהגת מדרבנן אין לדון אותה בחומר של תורה לדיני ספקות וכיוצא בזה, הוא הדין שאין לדון כן בשביעית לכל הדעות, בין לדעת האומרים שביטולה מן התורה בא מפני ביטול היובל ובין לדעת האומרים שהוא מפני החורבן.

- ❖ האם הרב קוק חולק על העיקרון שהנחה את בית הלוי, או על רק על היישום שלו לענין שמיטה?

האם הבטחת ה' שתהיה ברכה לשומרי שמיטה תתקיים גם היום כששמיטה מדרבנן?

36. ספר מאירת עיניים (סמ"ע) חושן משפט סז, ב

ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, בכל מקום. וטעמם, כדי שלא תשתכח תורת שביעית מישאל.

אבל חרישה וזריעה לא אסרו בשביעית וביובל כדי שלא תשתכח, שלא היו רוב הציבור יכולין לעמוד בו ליאסר בעבודת קרקע שתי שנים שביעית ויובל... דדוקא בזמן שהיה שמיטה ויובל נוהג מן התורה, היתה מקויימת בהן הברכה לגדל בשנה שישית לשלש שנים.

- ❖ מדוע לדעת סמ"ע, לא תיקנו חכמים שיש לשמור את מצוות היובל גם בזמננו? למה לא סמכו על כך שה' יתן לנו ברכה?

37. חזון איש סימן יח סעיף ד

ובסמ"ע פירש כוונת תוספות בהא דלא תיקנו יובל בזמן הזה משום דאין רוב הציבור יכולין לעמוד, שאין הברכה אלא בזמן שהוא מהתורה...
אבל לפי מה שכתבתי... מסתבר דהיתה הברכה גם בבית שני, וגם אחר החורבן. דבית דין שלמעלה עושין מה שגוזרין בבית דין של מטה, והברכה נאמרה אחר שעשו את ההשתדלות או במקום שנפטרו מהשתדלות, ועד כמה להשתדל מסור לחכמים על פי עיון התורה ברוח קדשם.

- ❖ לדעת החזון איש יש ברכה לשומרי השמיטה גם בזמן הזה, אך היא מותנית בכך שנעשה השתדלות, מהי לדעתכם ההשתדלות שצריך לעשות?

סיכום

יחידה א: הקשר בין השמיטה ליובל

האם היה חיוב לשמור את מצוות השמיטה והיובל מן מהתורה, בזמן בית שני?

1. **גמרא בערכין (מקור 1)** - רק במצב שכל השבטים נמצאים בנחלתם - נוהג היובל מדאורייתא. לכן מגלות עשרת השבטים¹, לא נהג היובל מהתורה. עם זאת, המשיכו לספור את שנת היובל כדי לחשב מתי חלה שנת השמיטה. (משמע מהגמרא ששמיטה עצמה נהגה מדרבנן, אולם שיטת רמב"ן היא ששמיטה נוהגת מהתורה גם כשאינו יובל).
2. **דעת ר"ת (מקור 2)** - שמסקנת הגמרא היא שהיובל נהג מדאורייתא בבית שני. כי ירמיה החזיר קצת אנשים מכל שבט כמה שנים אחרי שגלו (וכוונת הגמרא: בזמן שגלו מקצתן הוא כשגלה שבט שלם שהוא מקצת עם ישראל). רמב"ן (מקור 3) - בזמן בית שני לא נהג יובל מהתורה. וקשה על רבינו תם: א. האנשים משאר השבטים שחזרו בבית ראשון, גלו לבבל, ולא עלו חזרה לארץ בזמן עזרא, כמו שמוכח מהפסוקים בעזרא. ב. השבטים לא ישבו בנחלתם הראויה להם. ג. צריך שיהיה רוב מכל שבט (לדעתו כוונת הגמרא 'ולא בזמן שגלו מקצתן' היא שמספר ניכר של אנשים משבט מסויים, או מכמה שבטים גלו, ויש שבט שרובו לא קיים), על מנת להתחייב ביובל מהתורה. רמב"ן כתב שיתכן שנהג יובל בזמן בית שני מדרבנן, כמו שנכתב ביוסיפון².
3. **חתם סופר (מקור 4)** - השאלה אם שמיטה נהגה בבית שני, תלויה בשאלה אם עשרת השבטים עתידים לחזור, כי לדעה שלא, ברור שכעת נמצאים רוב יושבי הארץ עליה³.

האם נוהגת שמיטה בזמן שאינו יובל?

4. נחלקו הדעות אם כשיובל אינו נוהג, נוהגת שמיטה: **לתורת כהנים (ספרא מקור 5)** - שביעית נוהגת גם כשאינו יובל. **ובירושלמי (מקור 6)** - דעת רבי שכשאין חיוב יובל, אין גם חיוב שמיטה.
5. **הגמרא בגיטין (מקור 7)** - הלל (שחי בזמן בית שני, כמאה שנה לפני חורבנו, בדיון מס' 2 דנו אם יובל נהג בזמן בית שני) תיקן 'פרוזבול' שמפקיע את מצוות שמיטת כספים, כי שביעית בזמן הזה מדרבנן. כראיה הגמרא מביאה את דברי רבי, שיש שמיטת כספים רק 'בזמן שאתה משמט קרקע'. רש"י (מקור 8) - הגמרא ידעה ששמיטת קרקע בימינו מדרבנן, כי סברה כשיטת הירושלמי וכרבי, ולא כתורת כהנים⁴. ומשמיטת קרקע למדה ששמיטת כספים אינה מדאורייתא.
6. **תוספות בערכין (מקור 9)** - ספרא וירושלמי (מקורות 5-6) לא חולקים. ירושלמי כתב שאם היובל לא נוהג בגלל שעם ישראל גלה - אין גם שמיטה. ובספרא כתבו שאם היובל לא נוהג בגלל שעם ישראל לא קיים את המצוות שצריך לבצע ביובל - שמיטה כן נוהגת.

יחידה ב: תוקף השמיטה בימינו

שיטה (א): הסוברים ששמיטה דאורייתא

¹ גלות עשרת השבטים היא תהליך ארוך, שהחל קודם לגלות שומרון, עוד בזמן אחז מלך יהודה.
² בדפוסים המצויים בידנו, יוספוס פלביוס מתאר בכתביו את שמירת השמיטה בבית שני, ואינו מזכיר כלל את היובל.
³ מעניין שהרמב"ם כותב בפירוש המשנה [סנהדרין פרק חלק], שלמחלוקת זו - אם עשרת השבטים עתידים לחזור - אין שום נפק"מ מעשית, ולכן לא שייך לפסוק בה הלכה.
⁴ לשיטת רבינו תם בתוספות, בבית שני נהג יובל מהתורה, וגם חיוב שמיטת קרקעות וכספים. והוא מבאר (בהמשך מקור 2) שהלל תיקן את תקנת הפרוזבול לדורות שיהיו אחרי החורבן. רמב"ן (בהמשך מקור 3) מקשה עליו, שלא מסתבר שהלל יתקן תקנה לדור שטרם הגיע.

7. **עיטור (מקור 10) מביא כמה ראיות ששמיטה מדאורייתא בימינו⁵ :** א. מגמרא בגיטין שהעובר על איסור שמיטה עבר על איסור 'דאורייתא'⁶. ב. הגמרא רצתה שילקו על תוספת שביעית, למרות ודיברה בזמן הזה ואין מלקות על איסור דרבנן. ג. אין הלכה כרבי כשחכמים רבים חולקים עליו.

שיטה (ב): הסוברים שחיוב השמיטה מדברי קבלה

8. **בית הלוי (מקור 11) – מעיקר הדין חיוב השמיטה בזמן הזה הוא מדרבנן.** אך כפי שמבואר בספר נחמיה, בימי עזרא חתמו ונשבעו על אמנה, שבה התחייבו לשמור שמיטה. השבועה מחייבת גם לדורות בתוקף של 'דברי קבלה'. (והירושלמי מביא אמנה זו, בתור ביסוס לחיוב תרומות ומעשרות בזמן עזרא) **הרב קוק (מקור 12) והחזון איש (מקור 13)** דוחים את דברי הבית הלוי מכמה סיבות: א. (מקור) בגמרא, שהיא אחרי זמן עזרא, נאמר ש'שביעית בזמן הזה דרבנן'. ב. אין סיבה שיחייבו את האמנה כ'דברי קבלה' לדורות? ג. שבועה מהסוג שנשבעו (בלשון 'שבועה') אינה חלה על הדורות הבאים. ד. השבועה - רק בזמן בית המקדש? ה. השבועה אינה חלה, אלא רק ליזרזזי נפשיה', כיון שהיא לקיים מצוות. ו. השבועה באה לקיים את מצוות שביעית, כפי שהיא ולא להוסיף על חומרתה. (ב – ו סברא).

שיטה (ג): בגלל שאין קדושה בארץ לעניין כל המצוות התלויות בה - גם שמיטה מדרבנן

9. **ירושלמי (מקור 14) - שני נימוקים ששמיטה לא דאורייתא:** א. קדושת הארץ לעניין המצוות התלויות בה בטלה. ב. הלימוד של רבי (מקור 6), שבזמן שאין יובל אין גם שמיטה. **ספר התרומה (מקור 15) -** כסברא הראשונה בירושלמי. (תוספות למד כפירוש השני בירושלמי, וכך גם רש"י בגיטין).

שיטה (ד): שמיטה מדרבנן, או לא נוהגת בכלל, בגלל שאין בית דין שיספור את השנים

10. **תשובת רז"ה בספר התרומות (מקור 16)⁷ -** א. כיון שאין בית דין שיספור ויקדש את השנים, אין יובל וממילא אין שמיטה. ב. גם אם שמיטה אינה תלויה ביובל, בלי ספירת השנים בבית דין אין מניין מסודר של שנים⁸. **לרז"ה אין שמיטה כלל גם לא מדרבנן, כיון שאין ספירה שתקבע את השנה לשמיטה** (דומה הדבר לעשיית השמיטה בשנה השישית). **הרב קוק (מקור 17) -** לרז"ה צריך בית דין סמוכין. לכן לדעתו **כשבטלו מוסד הנשיאות והסמיכה**, אז בטלה השמיטה. **רמב"ן (מקור 18) -** ראב"ד סובר כרז"ה. ולשיטתו אין חיוב שמיטה, אפילו מדרבנן. רמב"ן דוחה את דבריהם של רז"ה וראב"ד בכמה דחיות: א. מהירושלמי נראה שגם כשאין יובל, נוהגת השמיטה לפחות מדרבנן. ב. מזמן ר' הלל האמורא בטל בית הדין שקידש את החודש. ולמרות זאת, בגמרא רואים שבזמן רב אשי (שאחריו) נהגו בשמיטת כספים. ג. בזמננו (בזמנו) מקיימים יושבי ארץ ישראל את מצוות השמיטה. **רמב"ן קורא לראייה ג' 'מכרעת', כנראה כי היא לא ממקור, אלא ממה שנהגו למעשה.**

11. **הרב קוק (מקור 19) -** גם לבעל המאור וראב"ד אין חיוב שמיטה מהדין. אבל, אבותינו הנהיגו וקיבלו עליהם את השמיטה. **לפי דבריו ניתן לדחות את הראייה המכרעת של רמב"ן, כי שמרו שמיטה בארץ ישראל, מכח המנהג.**

יחידה ג: דיון בדברי הרמב"ם

⁵ אור זרוע כתב שספק שביעית לחומרא, כמו בכל ספק דאורייתא אחר, ונראה שסבר גם ששמיטה בזמננו מדאורייתא.

⁶ בשבת הארץ דוחה את ראיית העיטור מגמרא בגיטין, כי הגמרא היא לשיטת ר' מאיר שסובר ששמיטה לא תלויה ביובל.

⁷ שימו לב: אין להחליף בין ספר התרומה (ר' ברוך מגרמייזא, מקור 15) לספר התרומות (ר' שמואל הסרדי, מקור 16).

⁸ ההבדל בין שני ההסברים הוא, שלפי הראשון רק כדי לחייב ביובל צריך מנין שנים, והשמיטה אינה צריכה מנין שנים. ואילו לפי ההסבר השני השמיטה עצמו צריכה מנין. הבדל נוסף הוא, שההסבר הראשון מתאים רק לשיטת רבי, ואילו ההסבר השני מתאים גם לשיטת חכמים.

12. **רמב"ם (מקור 21)** - בידינו שתי גירסאות ברמב"ם: לגירסה המדוייקת (המבוססת על כתבי היד), הרמב"ם כתב במפורש שבזמן שאין יובל נוהג, חיוב שמיטה מדרבנן. **מהר"י קורקוס (מקור 26)** - גירסה זו היא הנכונה. לגרסה השניה: (כסף משנה) שמיטת כספים - וודאי מדרבנן. ויש מקום להסתפק אם 'שביעית בארץ' מדאורייתא, או מדרבנן.
13. **כסף משנה (מקור 22-23)** - לרמב"ם שמיטת קרקעות בימינו מהתורה. **בית יוסף (מקור 24)** - לרמב"ם שמיטה בימינו מדרבנן. יש כאן סתירה כי שני הספרים נכתבו על ידי ר' יוסף קארו. **הרב עובדיה יוסף (מקור 25)** - לפי שו"ת 'אז נדברו' יש לפסוק ככסף משנה, שאותו כתב ר' יוסף קארו אחרון. הרב עובדיה יוסף עצמו חולק, משתי סיבות: א. לא ברור איזה ספר נכתב מאוחר יותר. ב. יש לפסוק כבית יוסף שנכתב כחיבור הלכתי, ולא ככסף משנה שנכתב כפירוש על הרמב"ם.
14. **רמב"ם במקום אחר (מקור 20)** - שביעית נוהגת גם כשבית המקדש אינו קיים. **ערוך השולחן (מקור 27)** - מכאן ששמיטת קרקע בזמן הזה מדאורייתא. אמנם, שמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן.⁹ **הרב קוק (מקור 28)** - דוחה ראייה זו, כי הרמב"ם לא דיבר על זמן שאין יובל אלא כשאין בית מקדש.
15. **רמב"ם בהלכות מלכים (מקור 29)** - המשיח יחזיר את מצוות השמיטה. ומשמע שעד בא המשיח - שמיטה מדרבנן.

יחידה ד: הלכה למעשה בימינו

16. **טור (מקור 30)** - שמיטה בזמן הזה דרבנן. **חזון איש (מקור 31)** יש לסמוך על דעת הרמב"ם ששמיטה דרבנן. **הרב קוק (מקור 32)** - 'סוגיין דעלמא' ששמיטה מדרבנן, ויש גם דעות שהיא מידת חסידות, לכן ניתן להקל בה. מצד שני, כיון שמצוות השמיטה קשורה לקדושת הארץ, צריך לחשוש לשיטות המעטות ששמיטה בזמננו מהתורה.
17. **חזון איש (מקור 30)** - גם אם יעלו כל השבטים לארץ ישראל, כל עוד לא יגור כל שבט בחלקו, לא ינהג יובל. כי נזקקת נבואה גם כדי לייחס כל אדם לשבטו, וגם כדי לבצע חלוקה חדשה של הארץ לשבטים לפי האנשים שיהיו באותה העת, **משתי סיבות אלו, לא ינהג יובל מהתורה, גם כשימצאו השבטים האבודים.**

האם בשמיטה דרבנן יש להקל בספק?

בית הלוי (מקור 34) - שכשתקנת חכמים מחדשת מצווה דאורייתא, לא אומרים 'ספק דרבנן להקל'. **לכן מובנת הגמרא (שהובאה בדברי העיטור במקור 10)** שקוראת לשמיטה 'דאורייתא'. התייחסות זו נכונה רק אם קדושת הארץ קיימת. אך אם קדושת הארץ בטלה, יהיה לשמיטה דין דרבנן רגיל. **הרב קוק (מקור 35)** - חולק כי אין להפוך ספיקות דרבנן לספיקות דאורייתא. ואין קשר בין הקדושה העצמית של הארץ, שאינה בטילה, להחמרה בספיקות. ואין להחמיר בשמיטה יותר ממצוות אחרות התלויות בארץ. **והוא חולק על היישום של ה'בית הלוי' לעניין שמיטה.**

האם הבטחת ה' שתהיה ברכה לשומרי שמיטה תתקיים גם היום ששמיטה מדרבנן?

ספר מאירת עיניים (סמ"ע מקור 36) - בשמיטה בזמן הזה שהיא רק מדרבנן, הבטחת הברכה אינה קיימת. ולכן חכמים לא תיקנו איסור עבודה בקרקע זכר ליובל. **חזון איש (מקור 37)** - גם בזמן הזה מובטחת ברכת התורה לשומרי השמיטה. כי 'בית דין של מעלה {ה'}', נותנים תוקף להחלטות של בית הדין של מטה {החכמים}'. זאת בתנאי שעשו את ההשתדלויות המתאימות שהתירו חכמים. **כחלק מההשתדלות צריך להתכוון לפני שנת השמיטה כמו שצריך, ולא לסמוך על ברכת ה' שתבוא בלי כל מעשה מצידנו.**

⁹ הקושי בכך הוא, שהמקור לשני הדינים הוא אותו לימוד.

בחן את עצמך :

- 1. האם היו אנשים מעשרת השבטים בבית שני?**
 - א. לפי רמב"ן - כן, לפי תוספות - לא.
 - ב. לפי רמב"ן היו קצת מכל שבט, לפי תוספות היו הרבה מכל שבט.
 - ג. אין מחלוקת שבבית שני לא היו אנשים מעשרת השבטים.
 - ד. לתוספות היו קצת מכל שבט, ולרמב"ן לא היו בכלל.
- 2. לשיטת רש"י, האם בבית שני נהג יובל מהתורה, ולמה?**
 - א. לא נהג מדאורייתא בגלל שבטלה קדושת הארץ בגלות, אבל נהג מדרבנן.
 - ב. לא נהג יובל, כיון שעשרת השבטים גלו עוד בבית ראשון.
 - ג. לא נהג יובל כי לא חזרו כל הגולים מבבל, אם כולם היו חוזרים היה נהג.
 - ד. גם אם בזמן עזרא לא נהג מהתורה, אחר כך בזמן החשמונאים היו רוב היהודים בארץ ונהג מהתורה.
- 3. איך תוספות בערכין מיישב בין הספרא שאומר ששמיטה נוהגת בזמן שאין יובל, לבין הירושלמי ששמיטה נוהגת במקרה זה?**
 - א. הספרא עוסק בעניין שמיטת כספים, והירושלמי בשמיטת קרקע.
 - ב. הספרא - לפי שיטת רבנן, הירושלמי - לפי שיטת רבי.
 - ג. בספרא דיברו על זמן הגלות הראשונה, ובירושלמי בגלות השנייה, ובגלות השנייה לא בטלה קדושת הארץ.
 - ד. בירושלמי דיברו בזמן שאין יובל מהדין, ובספרא כשאין יובל בגלל חטא עם ישראל, שלא קיימו את דיני היובל המוטלים עליהם.
- 4. מדוע 'בית הלוי' אומר שמספר נחמיה מוכח ששמיטה מ'דברי קבלה'?**
 - א. כיון שבספר נחמיה כתוב שעלו לארץ ועשו שמיטה, ורואים שחייבים גם בבית השני.
 - ב. נחמיה עלה לארץ ובנה את חומת ירושלים, ולכן הוא גרם ששמיטה תהיה מהדין.
 - ג. כי בספר נחמיה יש שבועה שהשביעו את העולים לקיים שמיטה, והיא מחייבת גם אותנו.
 - ד. בספר נחמיה יש סודות עליונים בחכמת הנסתר, ולכן המצווה מ'דברי קבלה'.
- 5. מדוע לדעת ר' זרחיה הלוי המובא בספר התרומות אין היום שמיטה מדאורייתא?**
 - א. כי אין בית דין שיכול לספור את השנים כדין.
 - ב. כי אין לנו בית מקדש.
 - ג. כי הקדושה בארץ אינה קיימת כיום.
 - ד. כי כמו שתומות ומעשרות לא נוהגים היום מהתורה, גם שמיטה לא נוהגת.
- 6. האם לדעת ר' זרחיה הלוי צריך לנהוג שמיטה בארץ בימינו?**
 - א. להבנת ר' יוסף קארו - לא, להבנת הרמב"ן - כן בגלל שזה מנהג.
 - ב. לא צריך וזו רק מידת חסידות.
 - ג. להבנת הרב קוק - צריך ממנהג, להבנת הרמב"ן - לא צריך לנהוג בכלל.
 - ד. צריך לנהוג שמיטה בגלל שמנהג ישראל דין הוא.
- 7. ר' יוסף קארו חיבר את ה'כסף משנה' ואת ה'בית יוסף'. כמי ההלכה אם יש סתירה?**
 - א. הלכה כבית יוסף: בגלל שהספר נושא את שמו של ר' יוסף הוא הקפיד יותר לדייק בו.
 - ב. אז נדברו - הלכה ככסף משנה, בגלל שנכתב אחרון. הרב עובדיה - הלכה כבית יוסף כי הוא נכתב כספר הלכה, וגם לא ברור איזה ספר נכתב אחרון.

- ג. אם השאלה היא בדברי הרמב"ם - הלכה ככסף משנה, אם בדברי הטור כמו הבית יוסף.
ד. הולכים לחומרא אם זה דאורייתא, ולקולא אם דרבנן.

8. אם ימצאו את עשרת השבטים האבודים, וכולם יגיעו לארץ, האם שמיטה ויובל ינהגו מדאורייתא?

- א. לא, כיון שצריך שהשבטים ישבו לפי הנחלה שמחלקים להם.
ב. כן, כי כל עם ישראל יהיה כאן.
ג. זו שאלה לא מעשית, וכשתקרה נצטרך לדון בה.
ד. לא, כי לא נוכל לעשות היתר מכירה אם שמיטה תהיה דאורייתא.

9. האם ניתן להקל בספק שמיטה, אם היא מדרבנן?

- א. הרב קוק - אי אפשר, כי חוששים שהיא מדאורייתא. בית הלוי - אפשר להקל, כי הדין הוא שהיא מדרבנן.
ב. לא ניתן להקל בשמיטה דרבנן, כיון ששמיטה חמורה כל כך, עד שהתחייבו עליה גלות.
ג. חייבים להקל, כי אם תחמיר סתם, לא תבוא לך הברכה לשלוש שנים, כמו שהתורה אמרה.
ד. בית הלוי - אי אפשר להקל, כיון שזו מצווה שיש לה עיקר מדאורייתא. הרב קוק - אפשר להקל.

10. האם ה' נותן ברכה לשומרי השמיטה בזמן הזה שהשמיטה דרבנן?

- א. כל אחד והברכה שמגיעה לו.
ב. לפי החזון איש - כן, כי בשמים מקיימים מה שגוזרים כאן. לפי הסמ"ע - לא, כי הברכה רק בזמן שהמצוה מדאורייתא.
ג. לפי החזון איש - לא מקבלים ברכה כי אפשר לעשות היתר מכירה. לפי הסמ"ע - מקבלים ברכה.
ד. לפי החזון איש - מקבלים בזמן הזה יותר, כי הנסיון גדול יותר. לפי הסמ"ע - מקבלים את אותה ברכה.

תשובות:

1. ד
2. ב
3. ד
4. ג
5. א
6. ג
7. ב
8. א
9. ד
10. ב